

ISOISÄT JA POJANPOJAT UNKARISSA: VÄLÄHDYKSIÄ SUOMALAIS-UNKARILAISTEN
KULTTUURISUHTEIDEN HISTORIASTA

(otteita puheesta, joka pidettiin 19.5. Suomen opetusministeriön tarjoamalla illallisilla Rákóczi-nimisessä jokialuksessa Tonavalla)

Jaakko Numminen, Helsinki

Nuori suomalainen lääkäri, Helsingin yliopiston lapsenpäästöopin apulainen - eli sivistyneellä nykysuomella sanottuna obstetriikan apulaisprofessori - Erik Alexander Ingman poikkesi vuonna 1847 suurella Euroopan-matkallaan Unkarissa. Matkakirjeissään juuri ilmestymisensä alkaneelle Suomettarelle hän kiinnitti huomiota Suomen ja Unkarin kansojen sukulaisuuteen ja halusi osoittaa, että nuori suomalainen kulttuuri voisi saada herätteitä jo silloin kansallisesti valvutuneesta Unkarista. Viittamalla lahjakkaisiin unkarilaisiin hän tahtoi torjua ne epäilykset, joita halveksittujen suomalaisten sivistyskykyä kohtaan oli esitetty.

Suuri olisi ollut Erik Alexanderin mielihyvä, jos hän olisi kuullut, että hänen serkkunsa pojanpoika Martti Ingman olisi runsas vuosisata myöhemmin 1970-luvun alkuvuosina näiden halveksittujen suomalaisten edustajana, itsenäisen Suomen suurlähettiläänä ihailtujen unkarilaisten parissa.

Suomalaisuuden liikkeen luoja Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen ei tietävästi koskaan vieraillut unkarilaisten luona, mutta tiiviissä kirjeenvaihdossaan unkarilaisten tiedemiesten kanssa hän lähes ohjelmanomaisesti hahmotteli Suomen ja Unkarin kansojen yhteenkuuluvaisuutta. Hänkin näki, miten tärkeätä tämä kanssakäyminen oli juuri suomalaisten omanarvontunnon kannalta. Se oli tarpeen, jotta nähtäisiin, että "Turanilaisellakin ihmislukalla on kykyä ja voimaa luomaan itsenäistä sivistystä ja itsenäisiä valtio-o-voja. Senpä vuoksi on meidän iloista tietää, että veljellinen käsi, jonka me Pohjois-navan lumisilta rajoilta ojennamme Karpathien-takaisille viinikunnaille, otetaan veljellisesti vastaan."

Niin pitkälle etäiseen tulevaisuuteen kuin kansallinen herättäjä epäilemättä näkikin, tuskin hänkään saattoi edes unissaan kuvitella, että hänen pojanpojanpoikansa Kaarlo Yrjö-Koskinen olisi Suomen tasavallan suurlähettiläänä itsenäisessä Unkarissa, kun itsenäisen Suomen valtionpäämies Urho Kekkonen tekisi vierailun tuonne Karpaattien takaisille viinikunnaille 1970-luvun loppuvuosina.

Nämä kaksi pientä sukuhistoriaa osoittavat, miten vanhoja ja perinteellisiä suomalais-unkarilaiset kulttuuriyhteydet ovat. Jo lähes puolentoista vuosisadan ajan ovat kulttuurikosketukset toistuneet säännöllisesti, tosin Euroopan historian tapahtumia mukaillen.

*

Jo kansallisen tutkimuksemme perustaja Henrik Gabriel Porthan oli kosketuksissa unkarilaisten kielimiesten kanssa, mutta säännöllinen tiedemiesmatkailu alkoi vasta 1830-luvulla. Silloin täällä vieraili nuori unkarilainen lakimies Antal Reguly, joka sittemmin otti elämäntehtäväkseen unkarin kielen sukulaisuussuhteiden selvittämisen. Vuonna 1853 maineikas unkarilainen kielentutkija Pál Hunfalvy teki Elias Lönnrotille ehdotuksensa heimokielten harrastamisesta molemmissa maissa. Hunfalvy itse vieraili kesällä 1869 Suomessa runsaan naisseurueen - vaimon ja tämän kahden sisaren - kanssa. Vieraat saapuivat Pietarin ja Viipurin suunnalta, jolloin heidät otettiin juhlallisesti vastaan Kauppatorin rannassa ja illallisia syötiin Seurahuoneella, Kaivohuoneella ja Kaisaniemessä. Monet suomalaiset merkkimiehet naisineen olivat vartavasten saapuneet kaupunkiin unkarilaista vierasta juhlimaan. Myöhemmin Hunfalvy teki laajan kiertomatkan maassa Yrjö-Koskisen seurassa. Hän teki paljon muistiinpanoja, joiden perusteella hän julkaisi matkakirjan pari vuotta myöhemmin.

Koskinen vei Hunfalvyn tapaamaan myös nuorta Oskar Blomstedtia, joka oli ensimmäinen Helsingin yliopiston suomen ja unkarin kielen dosentti. Blomstedtin kuvaukset matkaltaan Unkarista vuodelta 1866 ovat ehkä innoittuneinta Unkarin-kuvausta, mitä meillä on käytettävissä viime vuosisadalta. Nuoren tiedemiehen mieli "hehkui Unkariin, Magyarilaiskansan maisemille, tuohon luvattuun maahan...", mutta hän kuoli jo vuonna 1871 vain 37-vuotiaana, eikä Yrjö-Koskinen päässyt toteuttamaan suunnitelmaansa, että August Ahlqvist-Oksanen olisi siirtynyt laajempiin kansainvälisiin tieteilisiin yhteyksiin Pietarin tiedeakatemian jäseneksi ja että unkarin kielen spesialisti Oskar Blomstedt olisi tullut hänen jälkeensä Helsingin yliopiston suomen kielen professoriksi.

Blomstedtin aseman Unkarin-harrastusten johtohenkilönä ja Unkarin olojen kuvaajana peri Antti Jalava, aikaisemmalta nimeltään Almberg. Jo ensimmäisellä Unkarin-matkallaan vuonna 1875 Antti Jalava oli saavuttanut niin suuren Unkarin-tuntemuksen, että sellaista ei tiettävästi kenelläkään

ollut maassamme ennen häntä. Kotimaahan lähettämistään matkakirjeistä hän julkaisi kirjan "Unkarin maa ja kansa", joka oli tällä ensimmäinen laatuaan. Myöhemmin ilmestyi Jalavalta uusia Unkarin kuvauksia. Uuden Suomettaren palstoilla Jalava julkaisi yli neljän vuosikymmenen ajan sarjaa "Tietoja Unkarista". Varmaan tuo sarja - yhdessä Emil Nestor Setälän vanhan Valvojan sivuilla Suomesta ja suomalaisista ulkomailla julkaisemien tähdenvälien kanssa - tulee muodostamaan erään tärkeän lähdemateriaalin, kun nyt käydään kirjoittamaan suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden historiaa.

*

Vanhat fennougristit kertovat, että professori Jooseppi Julius Mikkolalla, joka itse oli slaavilaisten kielten etevä tuntija, mutta lämmin unkarilaisten ystävä - niin kuin puolisonsakin Maila Talvio - että Mikkolalla oli tapana sanoa, että suomen kieli on suunnilleen yhtä läheistä sukua unkarin kielelle kuin ruotsin kieli persialle. Tällä hän tarkoitti sitä, että kielten sukulaisuus on niin etäistä, että vain tieteellinen tutkimus voi sen osoittaa. Mutta ero on siinä, että kun tavallinen ruotsalainen tuskin on kuullut puhuttavankaan ruotsin kielen ja persian sukulaisuudesta, niin Suomessa pienet koululaisetkin tietävät unkarin suomen-sukuiseksi kieleksi. Vastaavasti Unkarissa Suomi on kaiken kansan yleisessä tietoisuudessa läheinen sukulaismaa. Viimeksi on Suomi-Unkari Seuran perustaja tohtori Ele Alenius kertonut tästä vaikuttavan esimerkin. Kun kadunlakaisija pienessä unkarilaisessa Hajdúszoboszlón rajakaupungissa oli sodanjälkeisenä vuonna 1947 tunnistanut harhailevan ylioppilaan suomalaiseksi, oli tästä seurannut niin sydämellinen halaus, että se oli riittänyt viemään Aleniuksen ystävyysseuran ensimmäiseksi puheenjohtajaksi vuonna 1950.

Mutta tärkeämpää kuin ylimalkainen tieto kielten yhteisestä alkuperästä on kuitenkin se, että suomen kielen ymmärtämisen, jopa puhumisenkin taitoa tapaa Unkarissa oppineiston keskuudessa melko yleisesti, joka tapauksessa yleisemmin kuin Suomessa unkarin kielen taitoa. Tämä selittyy lähinnä siitä, että Unkarin yliopistoissa on pitkään vaadittu kaikilta äidinkielen opettajiksi valmistuvilta pakollinen suomen kielen kurssi. On ilmeistä, että tällainen kurssi on usein suoritettu kiinnostuneesti ja että sen aika on innostuttu jatko-opintoihinkin. Suomessa vastaava unkarin kielen kurssi on vanhastaan sallittu vaihtaa mihin muuhun etäsukukieleen tahansa,

On muutoin tullut aika kehittää suomen ja unkarin kielen opintoja kummankin maan yliopistoissa. Suomen ja Unkarin sekakomitea onkin kirjottanut kesällä 1980 uuteen työohjelmaansa kohdan, jonka mukaan Helsingin ja Budapestin yliopistoihin pitäisi tässä tarkoituksessa saada vähintään apulaisprofessorin tasoiset virat.

Suomen kielen tuntemuksella on Unkarissa kuitenkin vanha pohja. Jo 1860- ja 1870-luvulla Pál Hunfalvy julkaisi laajan suomen kielen lukukirjan ja József Budenz suomen kieliopin lukemistoineen. Vielä kiinteämmät muodot tämä harrastus sai 1880-luvulta alkaen József Szinnyein vaikutuksesta. Tämä julkaisi vuonna 1882 noin 500-sivuisen, asiallisesti täysipainoisen ja tyyllillisesti korkeatasoisen teoksen "Ezer tő országa", Tuhannen järven maa. Kirja levitti Unkarin suuren yleisön keskuuteen Suomen tuntemusta niin tehokkaasti, että tuo sama tuhannen järven epiteetti on sittemmin lähtemättömästi liittynyt unkarilaisten Suomen-kuvaan. Vuonna 1884 Szinnyei julkaisi kuudettasataa sivua käsittävän, laatuaan ensimmäisen suomalais-unkarilaisen sanakirjan. Yhdessä Budenzin kanssa hän laati myös suomen kieliopin, josta vuoteen 1919 mennessä oli ilmestynyt kaikkiaan kahdeksan painosta. Szinnyein sanakirjatyön arvoa osoitti, että kesti sittemmin lähes kahdeksan vuosikymmentä, ennen kuin 1960-luvun alussa ilmestyi uusi suomalais-unkarilainen sanakirja. Sen oli tehnyt Debrecenin professori István Papp, joka muutenkin oli perinyt Szinnyein aseman suomen ja unkarin kielen keskinäisen tuntemuksen edistämässä Unkarissa.

*

Tällä József Szinnyeillä oli muutoin aivan erityiset persoonalliset syynsä tehdä Suomea tunnetuksi Unkarissa. Alun pitäen ilmeisesti ruotsinmaalainen ravintoloitsija Johan Ludvig Rosendahl oli yhdessä Henriikkanimisen puolisonsa kanssa pitänyt Tampereella 1860 - 1880 -luvulla useita ravintoloita, viimeksi ulkoravintolaa jo varhain romanttisesta kauneudesta kuululla Pyynikin harjulla. Pariskunnalla oli tytär nimeltä Hilma, joka liittyi vuonna 1877 Bergbomin Suomalaiseen Teatteriin, koska hän oli "sivistynyt ja koulunkäynyt sekä varreltaan sopiva ja ulkomuodoltaan kauniinpuoleinen", kuten Oskari Vilho häntä suositteli Bergbomille. Näyttelijänä Hilma Rosendahl ei ehtinyt olla kuin kolme vuotta, ennen kuin nuori unkarilainen kielitieteilijä József Szinnyei saapui Helsinkiin 1880-luvun

alussa, rakastui nuoreen suomalaiseen näyttelijättäreen ja vei hänet Unkariin, jossa tamperelaistytty sitten emännöi Budapestin yliopiston rehtorin pöydässä ja loi suomalais-unkarilaisia kulttuurisuhteita. Mutta hänen tyttönimensä elää tänä päivänä siinä mahtavassa hotellikompleksissa, jonka Suomi-Unkari-Seuran nykyisen puheenjohtajan tohtori Heikki Kosken ohjaama valtionyhtiö on antanut nousta Pyynikille.

József Szinnyein ja Hilma Rosendahlin avioliitto oli ensimmäinen siinä pitkässä ja toivottavasti päättymättömässä unkarilais-suomalaisten avioliittojen sarjassa, jota sitten jatkoi esimerkiksi suomalainen kielitieteilijä Yrjö Jooseppi Wichmann. Hän avioitui vuonna 1905 unkarilaisen Julia Maria Herrmannin kanssa, joka oli suuren unkarilaisen kansatieteilijän ja Kolozsvárin sittemmin lakkautetun unkarilaisen yliopiston opettajan Antal Herrmannin tytär. Herrmannin keskeinen tutkimus tuntuu tulevan kuin itäisen Keski-Euroopan sydäimestä: Vuorten palvonta Transsilvanian eli Siebenbürgenin eli unkariksi Erdélyn kansojen keskuudessa.

Nuo unkarilais-suomalaiset avioliitot ovat sittemmin muodostuneet niin populaareiksi, että ne ovat johtaneet ensimmäiseen suomalais-unkarilaiseen yhteistyöelokuvaan "Tullivapaa avioliitto", jonka esitys on hiljattain juhlistanut Suomi-Unkari-Seuran 30-vuotisjuhlallisuuksia. Toivottavasti se raivaa tietä niille kulttuurihistoriallisille epookkielokuville, joihin tässäkin kirjoituksessa mainitut tapahtumat saattaisivat antaa loistavaa todellisuuspohjaa.

*

1800-luvun ja tämän vuosisadan alun suomalais-unkarilaiset kosketukset olivat ennen muuta kansallisten tieteiden edustajien tutkimusmatkoja ja tieteellisiä yhteydenottoja, mutta jo tämän vuosisadan alussa päästiin laajempiinkin yhteyksiin, kun esimerkiksi Heikki Klemetin johtama Suomen Laulu teki suuren konserttimatkan Unkariin vuonna 1906 tai Akseli Gallén-Kallela järjesti kaksi taidenäyttelyä Unkarissa vuoden 1910 tienoilla.

Itsenäisyyden ajan alussa yhteistyö siirtyi entistä laajempiin piireihin. Vuonna 1928 matkasi suomalaisessa ystävyysjunassa lähes 600 suomalaista Baltian ja Puolan halki Budapestiin, mukanaan muiden ohella myös Urho Kekkonen ja Kustaa Vilkuna. Olin paikalla, kun Kustaa Vilkuna antoi elävän kuvauksen tuosta matkasta unkarilaisille ystäville runsas puoli vuosisataa myöhemmin, kun Budapestissa vietettiin nyt voimassa olevan kult-

tuurisopimuksen 20-vuotisjuhlallisuuksia kesäkuussa 1979. Itsenäisyyden ajan kehitys johtikin jo vuonna 1937 solmittuun kulttuurisopimukseen, jonka Suomen puolesta allekirjoitti silloinen opetusministeri Uuno Han-nula.

Toisen maailmansodan syvä eurooppalainen murros näytti hetkeksi kat- kaisevan vanhan kulttuuriyhteyden, kunnes uusi yhteys lähti kuin tunnus- tellen liikkeelle, nytkin kansallisten tieteiden edustajien toimesta. Uuden Kalevalan 100-vuotisjuhlissa vuonna 1949 vieraili suomessa unkari- lainen tiedemiesvaltuuskunta György Lakón johdolla. Vuonna 1952 keskus- telivat Gyula Ortutay ja Kustaa Vilkuna Leningradissa suomalaisten ja unkarilaisten tutkijoiden kohtaamisesta, ja vuonna 1953 teki Väinö Kauko- nen ensimmäisen matkansa Unkariin. Viimeisen neljännesvuosisadan aikana onkin sitten kehittynyt laaja suomalais-unkarilainen tieteellinen vaihto.

Tämän uuden kehityksen tärkeitä etappeja ovat olleet Suomi-Unkari-Seu- ran perustaminen vuonna 1950, vuonna 1959 allekirjoitettu uusi kulttuuri- sopimus ja edelleen suuret fennougristikokoukset, joista ensimmäinen pi- dettiin Budapestissa kesällä 1960, toinen Helsingissä 1965, kolmas Tallin- nassa 1970, neljäs jälleen Budapestissa 1975 ja järjestyksessä jo viides kesällä 1980 Turussa. Seuraavan kokouksen pitäisikin sitten olla jo ke- säällä 1985 Komin autonomisen tasavallan pääkaupungissa Syktyvkarissa eli heimolaistemme syrjäänien parissa.

Suomen ja Unkarin sekakomitea on ottanut alkavan työkauden ohjelmaan suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden historian kirjoittamisen. Ar- tikkelien kirjoittajat ovat sekä unkarilaisia että suomalaisia. Aineiston keruu on pantu alkuun ja ensimmäiseksi työksi on ryhdytty laatimaan ai- heesta bibliografiaa. Tarkoituksena on saada aikaan Suomen ja Unkarin suhteista tieteellisesti pätevä, mutta kansantajuisesti kirjoitettu esi- tys, josta yhteistyön olennaiset piirteet selviävät. Teos tulee ilmesty- mään vuonna 1984 sekä suomen että unkarin kielellä. Kuvaus on tarkoitus saattaa laajemmankin kansainvälisen yleisön luettavaksi. Suomalais-unka- rilaiset kulttuurisuhteet saattavat olla - jolleivät nyt erikoislaatuisuu- tensa vuoksi suorastaan malliksi - niin kuitenkin innostukseksi ja kehi- tykseksi kansojen väliselle vuorovaikutukselle.